

Ələmdar Əli oğlu Şahverdiyev
Bakı Dövlət Universiteti
Aynaz1@mail.ru

AVROPANIN ENERJİ TƏHLÜKƏSİZLİYİNDƏ AZƏRBAYCANIN ROLU

Açar sözlər: enerji təhlükəsizliyi, enerji səmərəliliyi, şaxələndirmə, boru kəməri

Role of Azerbaijan in European energy security Summary

The energy security of Europe is an important part of every European countries politics. The strategic goal of that politics contains illumination of energy dependence and provides energy security for each European country. In the article endeavour to analyze main components of the energy security of Europe, main strategic objectives in branch, expected medium and long term problems, direction of activity also, ability of Azerbaijan to provide Europe energy security in current realities.

Key words: Energy security, energy profitability, diversification, pipeline

Təbiidir ki, enerji təhlükəsizliyi hər bir ölkənin stabil fəaliyyəti və inkişafının təmin edilməsi üçün həlledici amillərdəndir. Məhz bu səbəbdən Avropa ölkələrinin dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyi. Enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində yeni strategiya çərçivəsində Avropa İttifaqı ölkələrinin məhdud sayda enerji təchizatçılarından asılılığının azaldılmasına, enerji təchizatı mənbələrinin, təmin etmə marşrutlarının genişləndirilməsinə, habelə, neft və qaz ehtiyatlarının artırılmasına zəmin yaradan enerji vektorlarının şaxələndirilməsi istiqamətində fəaliyyətin gücləndirilməsi prioritetlər siyahısındadır.

Bununla yanaşı, enerji daşıyıcılarına tələbatın illər üzrə artım dinamikası və dünyada baş verən siyasi proseslər kontekstində tələb və təklif proporsiyalarının proqnozlaşdırılmasının mürəkkəbliyi və davamlı enerji təchizatında problemlər enerji təhlükəsizliyi məsələsini dünya ölkələri üçün bir daha aktuallaşdırır. Bu realiaqlar Avropa regionu üçün xüsusilə spesifikdir və kontinent ölkələri üçün alternativ enerji istehsalçılarına çıxış mühüm strateji məqsədlərdəndir. Bu alternativlər sırasında Xəzər regionu, xüsusilə Azərbaycan böyük önəm daşıyır.

Eyni zamanda, enerji resurslarının Avropa bazarlarına çıxması və tranzit imkanlarının gücləndirilməsi Azərbaycan üçün əlavə siyasi, maliyyə, iqtisadi imkanların yaradılması ilə yanaşı bu resurslara sahib olmayan Avropa ölkələri üçün enerji təhlükəsizliyi baxımından əhəmiyyətlidir. Göstərilənləri nəzərə alaraq, Avropanın enerji təhlükəsizliyinin əsas strateji məqamlarının, bu proseslərdə Azərbaycanın əhəmiyyətinin və töhfəsinin araşdırılması aktual mövzulardandır.

Avropanın müasir iqtisadiyyatı üçün təbii qaz, neft və kömür kimi məhdud və bərpa olunmayan resurslar üzrə enerji istehlakının mütəmadi artımı xarakterik haldır. Bu növ təbii enerji resursları ilə Avropa İttifaqının orta hesabla 80 faiz enerji istehlakı təmin edilir və hazırda bu resursların yarısından çox hissəsi idxal olunur.[6]

İndiki şəraitdə Avropanın enerji təhlükəsizliyinin mövcud vəziyyətini və perspektivlərini özündə əks etdirən kompleks sənədlərdən biri olan “Enerji təchizatının təhlükəsizliyi üçün Avropa Strategiyası üzrə “Yaşıl Sənəd” əsasında aşağıdakı əsas nəticələrə gəlmək mümkündür:

– Avropa İttifaqı xarici enerji mənbələrindən daha çox asılı olacaq və bu ittifaqın genişlənməsi müvafiq vəziyyəti dəyişdirməyəcək. Mövcud proqnozlara əsasən 2030-cu ilə qədər bu asılılıq 70 faizə qədər artacaq;

– Avropa İttifaqında enerji təchizatı vəziyyətinə təsir etmə imkanları məhduddur. O müvafiq vəziyyətə əsasən müxtəlif sahələrdə enerjiyə qənaət yolu ilə tələbin azaldılmasına təsir imkanlarına sahibdir;

– 2030-cu ilə qədər enerji tələbatı, habelə atmosferə atılan karbon qazları 60 faiz artacaq. 1994-cü illə müqayisədə neft tələbat 20 faiz artmış, habelə, hər il 1,6 faiz daha da artacağı proqnozlaşdırılır.[5]

Adıçəkilən sənəd eyni zamanda Avropa İttifaqının enerji strategiyasının əsas istiqamətlərini də müəyyən edir və onlar aşağıdakılardır:

- ✓ rəqabətqabiliyyətli daxili enerji bazarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi;
- ✓ enerji resurslarının mənbələrinin və onların çatdırılması marşrutlarının şaxələndirilməsi;
- ✓ enerjiyə qənaət və enerjiden istifadənin səmərəliliyinin artırılması;
- ✓ bərpa olunan enerjinin istehsalının həcmnin yüksəldilməsi.[7]

Göründüyü kimi, Avropa İttifaqının enerji strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri də enerji resurslarının idxalı mənbələrinin şaxələndirilməsidir. Hazırda Avropa İttifaqının müvafiq sahədə

məqsədlərindən biri Rusiya, Norveç və Əlcəzair kimi enerji daşıyıcılarının əsas təchizatçılarının inhisar mövqelərinin azaldılmasıdır. Bu sahədə ən miqyaslı layihə Orta Asiyadan enerji daşıyıcılarının Avropaya nəqlini həyata keçirilməsini nəzərdə tutan və bu kontinent ölkələri üçün sığorta rolunu oynayacaq Nabukko layihəsi idi. Lakin regionda baş verən siyasi və iqtisadi proseslər bu layihənin reallaşmasında ciddi problemlər yaratmışdır. Bununla yanaşı, mövcud şərait nəzərə alınaraq Avropa İttifaqı İran və Misir-İordaniya-Suriya qaz boru kəmərləri layihələrinin həyata keçirilməsində maraqlıdır. [6] Sadalanan məsələlər Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyində əhəmiyyətinə təsirsiz ötürsün və real imkanların araşdırılmasını zəruri edir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrasının ikinci ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransda çıxışı zamanı bildirdiyi kimi: "Cənub Qaz Dəhlizi Avropa üçün enerji təhlükəsizliyi layihəsidir". [2] Bununla yanaşı, regionda və global məkanda energetika sahəsində Azərbaycanın durmadan artan nüfuzu və imkanları, ölkəmizin Asiya və Avropa arasında enerji körpüsü rolunun bir daha nümayiş etdirilməsi potensialına malik olduğu və Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm rol oynadığı beynəlxalq səviyyədə dəfələrlə vurğulanmışdır. Belə ki, ABŞ administrasiyasının bildirdiyinə görə enerji daşıyıcılarının Azərbaycandan idxal edilməsi digər mənbələrdən asılı olan Avropa istehlakçılarının enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından çox vacibdir. ABŞ Dövlət Katibinin Avrasiya enerji məsələləri üzrə keçmiş nümayəndəsi və ABŞ-ın Azərbaycandakı keçmiş səfiri Riçard Morninqstarın sözlərinə görə Azərbaycan qazı cənub dəhlizinin inkişafı üçün mütləq əhəmiyyətlidir.[3]

Bununla yanaşı, 2016-cı ilin iyul ayında Varşavada keçirilmiş NATO-nun zirvə toplantısında enerji təhlükəsizliyi çərçivəsində Trans-Anadolu (TANAP) və "Trans-Adriatik" (TAP) qaz boru kəmərləri müzakirə edilmişdir. Bu toplantı ilə bağlı NATO-nun enerji təhlükəsizliyi bölməsinin rəhbəri Mişel Ruehle öz şərhində enerji təhlükəsizliyinin NATO-ya üzv ölkələr üçün əhəmiyyətli olduğunu bildirərək, üzv ölkələrin Rusiya qazından asılılığının azaldılmasının əsas müzakirə mövzusu olduğunu və məhz bu səbəbdən TANAP və TAP layihələrinin Avropaya enerji təchizatının şaxələndirilməsi baxımından zəruriliyini vurğulamışdır.[4]

Qeyd edək ki, Türkiyə və Azərbaycan arasında 2011-ci ildə Azərbaycan ərazisindən nəql olunan təbii qazın Türkiyə ərazisindən tranzit nəqli üçün tikiləcək "Müstəqil Boru Kəməri"nin inşasına dair qarşılıqlı Anlaşma Memorandumu, 2012-ci ildə isə "Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri" layihəsinə dair Saziş imzalanmışdır.[8] Xəzərin Azərbaycan sektorundakı "Şahdəniz-2" yatağından çıxarılan qazı Türkiyəyə və bu ölkədən Avropaya nəql edəcək TANAP-ın uzunluğu (19 kilometri Mərmərə dənizindən keçməklə) ümumilikdə 1850 kilometr olacaq. [4] Dörd mərhələdə həyata keçiriləcək layihənin ilk mərhələsinin 2018-ci ildə yekunlaşdırılması nəzərdə tutulur. 2020-ci ildə kəmərin buraxılış qabiliyyəti ildə 16 milyard kubmetrə, 2023-cü ildə 23 milyard kubmetrə, 2026-cı ildə isə 31 milyard kubmetrə çatdırılacaqdır. TANAP layihəsi üzrə nəql olunacaq 16 milyard kub metr Azərbaycan qazının 10 milyard kub metri Avropaya, 6 milyard kub metri isə Türkiyəyə satılması planlaşdırılır. [9] TANAP Cənubi Qafqaz Boru Kəməridən (CQBK) alacağı təbii qazı 2020-ci ilin əvvəlindən etibarən TAP qaz boru kəmərinə qoşularaq Yunanıstan, Albaniya və İtaliyadan keçməklə Avropaya çatdırılacaqdır. [8] Bu layihələrin reallaşması Trans-Xəzər qaz kəmərinin gerçəkləşməsi üçün də yeni imkanlar yaradacaqdır. Qazaxıstanın və Türkmənistanın gələcəkdə bu layihəyə qoşulacağı təqdirdə Azərbaycan, həm də, qaz nəqlində mühüm tranzit ölkəyə çevriləcək və Şərq-Qərb enerji dəhlizinin formalaşmasında rolu daha da artacaqdır.

07.11.2006-cı il tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin Brüsselə səfəri zamanı imzalanmış "Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu" Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında enerji təchizatının şaxələndirilməsi və təhlükəsizliyi, həmçinin Azərbaycanın enerji infrastrukturunun inkişafı və müasirləşdirilməsi, enerjiden səmərəli istifadə, enerjiyə qənaət və bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsi məqsədilə enerji dialoqunun genişləndirilməsi istiqamətində yeni imkanlar yaratmışdır. Bununla yanaşı, beynəlxalq səviyyəli enerji layihələrinin həyata keçirilməsi ölkə üçün investisiya, davamlı gəlirlər və əhalinin həyat səviyyəsinin təmin olunması ilə yanaşı, müxtəlif beynəlxalq əməkdaşlıq platformalarında Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində Azərbaycanın töhfəsinin artırılmasına xidmət etmişdir. Ölkəmizdə hasil olunan enerji məhsullarının Avropa ölkələrinə nəql edilməsi istiqamətində müvafiq layihələr həyata keçirməsi, bu layihələrin mərhələlərlə tam həlli istiqamətində geniş miqyaslı əməkdaşlıq davam etdirməsi, Bakı-Tbilisi-Ceyhan ixrac neft kəməri vasitəsilə neftin ixracı, Bakı-Tbilisi-Ərzurum Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin istismara verilməsi, yeni enerji dəhlizlərinin yaradılması təşəbbüsü Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən qətiyyətlə müdafiə olunmuş və dövlət başçısı enerji təchizatının şaxələndirilməsi siyasətinin tərəfdarı olduğunu dəfələrlə bəyan etmişdir. Qeyd edək ki,

Azərbaycan üçün ixrac və tranzit imkanlarının genişləndirilməsi, Avropa üçün idxal mənbələrinin şaxələndirilməsi bütövlükdə bu ölkələrin enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması baxımından vahid məqsəd təşkil edir.

Göstərilənlərlə yanaşı ən mühüm töhfələrdən biri Cənub Qaz Dəhlizinin icrası istiqamətində çox önəmli addımların atılmasıdır. Bu layihə ümumilikdə dörd layihədən ibarətdir (Şahdəniz, Cənub Qafqaz Kəməri, TANAP, TAP) və qeyd olunan hər bir layihə üzrə işlər uğurla icra edilir. [2]

Yuxarıda qeyd olunan məsələlər bir daha bunu deməyə əsas verir ki, Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizliyində rolu böyükdür və regionda bu sahədə həyata keçirilən iri layihələr Avropa üçün yeni həyatı və təhlükəsiz enerji mənbələrinə çıxış imkanlarını yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 23 may tarixli, 2198 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. <http://www.e-qanun.az/framework/13373>.
2. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrasının ikinci ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransda çıxışı. <http://www.president.az/articles/17692>.
3. Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification. Michael Ratner, Paul Belkin, Jim Nichol, Steven Woehrel. Congressional Research Service. August 20, 2013.
4. Nihad Budaqov. TANAP və TAP layihələri NATO-nun zirvə toplantısında əsas müzakirə mövzusu olacaq, AZƏRTAC. Bakı, 22 iyun 2016.
5. Надежность Энергоснабжения – зеленая книга европейской комиссии стимулирует дискуссии. Бюллетень МАГАТЭ. 42/4/2000.
6. Местоев Р.А. Опыт европейского союза в обеспечении энергетической безопасности. Современные проблемы науки и образования. Сентябрь 16, 2015. № 1-2/2015
7. Green Paper-A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Commission of the European Communities. Brussels, 8.3.2006 COM (2006) 105 final.
8. 2013-cü ildə sənaye və yanacaq-energetika kompleksi üzrə görülmüş işlər barədə Hesabat. 2013. Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi. <http://minenergy.gov.az/db/Hesabat/illik%20hesabat%202013%20.pdf>.
9. Trans-Anadolu qaz boru kəmərinin təməli qoyulub (18.03.2015). <http://www.myvideo.az/v/198208/>; <http://www.1news.az/chronicle/20150317072707068/html>

göndərildi 11.01.2020: qəbul edildi. 25.01.2020